

Πλάτων

Η ΨΥΧΗ ΚΑΙ Η ΘΑΝΑΤΑΣΙΑ ΤΗΣ Α'

Φαίδων, 105b-ε
Πλάτων, *Fedone*, επιμ. καθ. μίτρο. Pierangelo Fabrizi, Bur, Milano - 1996

Στο απόσπασμα, από τον πλατωνικό *Φαίδωνα*, ο Σωκράτης συζητά με τον Κέβη για τα πράγματα που, παρότι δεν είναι αντίθετα σε κάτι αντίθετο, δεν δέχονται το αντίθετο αυτό. Για παράδειγμα, το τρία, παρότι δεν είναι αντίθετο του άρτιου, δεν μπορεί να το δεχτεί, γιατί φέρει πάντα μέσα του το αντίθετο του άρτιου (δηλαδή το περιττό). Η ψυχή θα είναι ένα από αυτά τα πράγματα: θάνατη, γιατί, φέροντας πάντα μέσα της τη ζωή, δεν μπορεί να δεχτεί το αντίθετο, δηλαδή τον θάνατο.

«[...] Αν με ρωτούσες ποιο είναι το μέσο που, με την παρουσία του στο σώμα, θα το κάνει να είναι θερμό, δεν θα σου δώσω εκείνη τη σύγουρη απάντηση, αλλά αιθαική, "η θερμότητα", αλλά, με βάση αυτά που λέμε τώρα, κάποια άλλη πιο περιτεχνη: "η φωτιά". Και αν ρωτούσες ποιο είναι το μέσο που, με την παρουσία του στο σώμα, θα το κάνει να αρρωστίσει, θα απαντήσω "η αρρώστια", ή "ο πυρετός". Και αν με ρωτήσεις ποιο είναι το μέσο που, με την παρουσία του στον αριθμό, τον κάνει να είναι περιττός, δεν θα σου απαντήσω "η περιττότητα", αλλά "η μονάδα", και ούτω καθεξής. Πες μου, όμως, τώρα αν κατάλαβες καλά τι θέλω να πω.»

«Πολύ καλά», είπε.

«Απάντησε, λοιπόν», είπε, «τι πρέπει να βρεθεί σε ένα σώμα για να το κάνει να είναι ζωντανό;»

«Η ψυχή», απάντησε.

«Κι έτσι είναι πάντα;»

«Πώς αλλιώς;» είπε εκείνος.

«Επομένως ό,τι κι αν έχει στην κατοχή της η ψυχή, το φτάνει πάντοτε κουβαλώνοντας μέσα της ζωή;»

«Και βέβαια το φτάνει έτσι», είπε.

«Άρα υπάρχει κάτι αντίθετο στη ζωή ή όχι;»

«Υπάρχει», είπε.

«Ποιο;»

«Ο θάνατος.»

«Επομένως η ψυχή ποτέ –ας μην το φοβόμαστε– δεν θα δεχτεί το αντίθετο από αυτό που φέρει πάντοτε μέσα της, όπως έχουμε συμφωνήσει με βάση τα προηγούμενα;»

«Οπωσδήποτε», είπε ο Κέβης.

«Αυτό που δεν δέχεται την ιδέα του άρτιου πώς το ονομάσαμε πριν από λίγο;»

«Μη άρτιο», απάντησε.

«Και αυτό που δεν δέχεται το δίκαιο και εκείνο που δεν δέχεται τον πολυτιμισμό;»

«Το ένα απολήπτο», είπε, «το άλλο άδικο.»

«Όραία. Και αυτό που δεν δέχεται τον θάνατο, πώς το αποκαλούμε;»

«Θάνατο», απάντησε.

«Η ψυχή, λοιπόν, δεν δέχεται τον θάνατο;»

«Όχι.»

«Άρα η ψυχή είναι αθάνατη;»

«Αθάνατη είναι.»

«Όραία», είπε. «Πρέπει, λοιπόν, να πούμε ότι αυτό έχει αποδειχθεί; Τι λες;»

«Και μάλιστα πολύ ικανοποιητικά, Σωκράτη.»

Πλάτων

Η ΨΥΧΗ ΚΑΙ Η ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΤΗΣ Β'

Proletaria, Babilis Δ', 2395-4413

Πλάτων, *La Repubblica*, επιμ. ιταλ. μτφρ. M. Vegetti, BUR, Milano - 2006

Στο απόσπασμα από την *Πολιτεία*, ο Σωκράτης (ο αφηγητής) σκιαγραφεί την περίφημη τριμερή διάκριση της ψυχής: η πρώτη είναι η λογική, η δεύτερη η θυμοειδής, η τρίτη η επιθυμητική.

«Δεν είναι, λοιπόν, παράλογο», είπα, «να αναγνωρίσουμε ότι πρόκειται για δύο πράγματα, διαφορετικά μεταξύ τους, ονομάζοντας αυτό με το οποίο η ψυχή σκεφτείται λογικό, ενώ το άλλο, με το οποίο αγαπά, πεινάει και διψάει και ενθουσιάζεται, θα το πούμε παράλογο και "επιθυμητικό", σύντροφο των απολαύσεων».

«Όχι, αντιθέτως», είπε, «θα ήταν λογικό να σκεφτόμαστε έτσι».

«Δε δεχτούμε, λοιπόν», είπα, «ότι στην ψυχή υπάρχουν αυτά τα δύο είδη. Το δυναμικό κομμάτι, όμως, που μας κάνει να θυμώνουμε, είναι άραγε ένα τρίτο είδος ή ταυτίζεται με κάποιο από αυτά τα δύο είδη, και αν ναι, με ποιο;»

«Ίσως», είπε, «με το επιθυμητικό».

«Ωστόσο», είπα εγώ, «άκουσα κάποτε κάτι και το πιστεύω. Ο Λεόντιος, γιος του Αγάδιωνα, καθώς ανέβαινε από τον Πειραιά, ακολουθώντας το βόρειο γείχος, είδε πτώματα περμένα πάνω στον δῆμο, και ταυτόχρονα ήθελε να τα δει, αλλά ένωθε και δυσφορία για την επιθυμία του αυτή και έστρεφε από την άλλη. Πάλεψε για λίγο μέσα του και σκέπασε το πρόσωπό του, ώπου τελικά, νικημένος από την επιθυμία, έτρεξε με γουρλωμένα μάτια προς τα πτώματα και είπε: "Ορίστε, δέλιμα μάτια. Χορτάστε ωραίο θέαμα!"»

«Το έχω ακούσει κι εγώ», είπε.

«Αυτή η ιστορία, όμως, σημαίνει», είπα, «ότι ο θυμός πολλές φορές παλεύει εναντίον των επιθυμιών μας σαν να ήταν δύο διαφορετικά πράγματα».

«Αυτό σημαίνει, πράγματι», είπε. [...]

«Όμως [ο θυμός] διαφέρει και από αυτό, ή μήπως είναι μια μορφή της λογικής, και άρα δεν είναι τρεις αλλά δύο οι μορφές της ψυχής, ο λόγος και το επιθυμητικό; Τη όπως ακριβώς η πόλη απαρτιζόταν από τρεις τάξεις, τους εμπόρους, τους πλεγματές και τους άρχοντες, έτσι και στην ψυχή υπάρχει, ως ένα τρίτο μέρος της, ο θυμός, που από τη φύση του είναι φτιαγμένος να φυλάει τη λογική, αν δεν την έχει διαφθείρει μια κακή αγωγή;»

«Είναι απαραίτητος», είπε, «για τρίτη μορφή».

«Ναι», είπα εγώ, «παραδέχομαι ότι προκύπτει πως διαφέρει από το λογικό, όπως και από το επιθυμητικό».

«Δεν είναι δύσκολο να το ξεκαθαρίσουμε, όμως», είπε. «Γιατί και στα παιδιά μπορούμε να δούμε ξεκάθαρα πως μόλις γεννηθούν είναι γεμάτα θυμό, ενώ κάποια, νομίζω, ότι δεν αποκτούν ποτέ την ικανότητα να σκεφτούνται λογικά, ενώ τα περισσότερα την αποκτούν πολύ αργότερα».

«Ναι, μα τον Δία», απάντησα, «κατά τα λες. Και στα ζώα μπορεί κανείς να δει ότι τα πράγματα είναι όπως τα είπες».

Πλάτων

ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Παριενκίδης, 132α-β

Πλάτων, *Parmenide*, επιμ. ιταλ. μτφρ. Franco Ferrari, Bur, Milano - 2004

Αυτό το περίφημο επιχείρημα πήρε το όνομά του από ένα παράδειγμα του Αριστοτέλη: «Οι Πλατωνικοί [...] δεν παραδέχονται την ύληρηξη ενός τρίτου ανθρώπου, ούτε ενός τρίτου αλόγου, πέρα από έναν άνθρωπο καθ' εαυτόν και ένα άλογο καθ' εαυτό και στον μεμονωμένο άνθρωπο και στο μεμονωμένο άλογο». [*Μεταφρ. Κ1, 1059B6-9*]

«Νομίζω ότι ποτεβείς πως κάθε μορφή αποτελεί βίον αυτής της οκέψης: όταν σου φαίνεται ότι πολλά πράγματα τα είναι μεγάλα, αν τα αναλογιστείς όλα, νομίζεις πως είναι μία μόνο ιδέα, η ίδια, και γι' αυτό ισχυρίζεσαι πως μία είναι η ιδέα του μεγάλου μεγέθους».

«Πράγματι», συμφώνησε.

«Αυτό το μεγάλο καθ' εαυτό και τα υπόλοιπα μεγάλα πράγματα, αν τα δεις με την ψυχή σου όλα, δεν θα σου αποκαλυφθεί ακόμα μια μεγάλη ιδέα, σύμφωνα με την οποία αυτά τα πράγματα μοιάζουν μεγάλα;»

«Έτσι φαίνεται».

«Άρα, άλλη νέα ιδέα μεγέθους θα προκύψει από αυτό το μέγεθος καθ' εαυτό και απ' όλα όσα μετέχουν σε αυτό. Και κοντά σε όλα αυτά, πάλι, θα παρουσιαστεί μια άλλη ιδέα, για την οποία όλα αυτά θα είναι μεγάλα. Κι έτσι, λοιπόν, για εσένα δεν θα είναι πια μία η κάθε ιδέα, αλλά απεριόριστες».

Πλάτων

ΠΕΘΑΙΝΟΝΤΑΣ ΩΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

Φαίδων, 115γ-118α

Πλάτων, *Fedone*, εισαγωγή κειμένου και σημειώσεις Alessandro Lami, ιταλ. μτφρ. Pierangelo Fabrizi, Bur, Milano - 1996

Σε αυτό το απόσπασμα έχουμε μια μαρτυρία για τον θάνατο του Σωκράτη: ηρόκεται για μια ζωντανή σκηνή από την οποία διαφαίνεται η ιδέα που είχε ο φιλόσοφος για τον θάνατο.

«Λοιπόν», είπε ο Κρίτων «[...] πώς θέλεις να οργανώσουμε την ταφή σου;»

«Όπως εσείς το θελήσετε», είπε εκείνος, «αρκεί να με πείσετε και να μη σας ξεφύγω». Μόλις το είπε χαμογέλασε, μας κοίταξε και πρόσθεσε: «Φίλοι μου, δεν μπορώ να πείσω τον Κρίωνα πως είμαι ο Σωκράτης, αυτός εδώ που ουχιά τώρα μαζί σας και προσπαθεί να βάλει σε σειρά το κάθε τι που λέγεται. Πιστεύει ότι ο Σωκράτης είναι αυτός που σε λίγο θα δει το πτώμα, και φυσικά με πρώτα πώς πρέπει να με θάψει. Αυτό, όμως, για τα οποία ενώ ουχίπια μαζί σας τόσο ώρα, ότι, όταν πια το δηλητήριο, δεν θα είμαι πια μαζί σας, αλλά θα αναχωρήσω και θα πάω σε τόπο μακάριο, ανήμεσα σε ευτυχίες, μου φαίνεται πως τα είπα μάταια, παρηγοριά μόνο σε εσάς και ταυτόχρονα σε εμένα τον ίδιο. [...] Ξέρε το καλά, λαμπρή Κρίωνα: το γλωσσικό λάθος δεν είναι μόνο λάθος καθ' εαυτό, αλλά κάνει κακό και στην ψυχή. Πρέπει, λοιπόν, να είσαι θαρραλέος και να λες ότι θάβεις το νεκρό μου σώμα, και μπορείς να το θάψεις όπως σου αρέσει και όπως θεωρείς ότι ταίριαζει καλύτερα στα έθιμα. [...] «Καταδραβαίνω», είπε ο Σωκράτης, «Όμως τουλάχιστον επιτρέπεται, νομίζω, ή μάλλον είναι καθήκον,

να πούμε μια προσευχή στους Θεούς, να είναι αίσια η μετακίνηση από εδώ ως εκεί: αυτή είναι η ευχή μου. Μακάρι να γίνει έτσι». Μόλις το είπε, έφερε στο στόμα το κύπελλο και το ήπιε χωρίς αποτροπή, με ευκολία. Οι περισσότεροι από εμάς μέχρι τότε είχαμε καταφέρει μετά βίας να συγκρατήσουμε τα δάκρυά μας. Μόλις, όμως, τον είδαμε να το πίνει, δεν αντέξαμε άλλο. Τα δάκρυά μου κυλούσαν ποτάμι, χωρίς να το θέλω, τόσο που κάλυψα το πρόσωπό μου και έκλαψα – όχι εκείνον βέβαια, αλλά την κακή μου τύχη, που έχανα τον φίλο μου. Ο Κρίτων, πριν από μένα, με πρόλαβε και σπύθηκε, δεν μπορούσε να συγκρατήσει τα δάκρυά του. Ο Απολλοδώδωρος, μάλιστα, εδώ και ώρα δεν σταματούσε να κλαίει, σπύραξε και ξέσπασε σε τέτοιους λυγμούς, που δεν άφησε κανέναν από τους παρισταμένους ασυγκίνητο. Εκτός από τον Σωκράτη τον ίδιο.

Εκείνος όμως αντέδρασε:
 «Παράξενα πράγματα που κάνετε, φίλοι μου», είπε.
 «Εγώ απομάκρυνα τις γυναίκες γι' αυτό ακριβώς, για να μην κάνουν τέτοιες υπερβολές. Και έπειτα, έχω ακούσει ότι πρέπει κανείς να πεθαίνει μέσα σε ευχές. Ησυχάστε, λοιπόν, και φανείτε δυνατοί».

Εμείς τα ακούσαμε, ντραπήκαμε και σταματήσαμε το κλάμμα. Ο Σωκράτης περπατούσε στο δωμάτιο. Και όταν είπε πως αισθανόταν βάρος στα σκέλη, ξάπλωσε ύπτιος – αυτό τον συμβούλευσε ο άντρας. Στο μεταξύ, εκείνος ο άντρας που του είχε δώσει το δηλητήριο, τώρα τον ψηλαφούσε και του εξέταζε κατά διαστήματα τα πόδια. Και έπειτα, τον πίεσε δυνατά στο πόδι και τον ρώτησε αν το αισθάνεται. Και εκείνος είπε όχι. Αμέσως μετά, του πίεσε τις γάμπες. Και συνέχισε προς τα επάνω, πράγμα που σημαίνει ότι άρχιζε να παγώνει

και να μη λυγίζει. Ο άντρας εξακολουθούσε να τον αγγίζει, και μας είπε πως, όταν έφτανε στην καρδιά, τότε θα είχε φύγει.

Είχε αρχίσει να παγώνει γύρω από το υπογάστριο. Και εκείνος ξεσκεπάζτηκε – γιατί ήταν σκεπασμένος – και μίλησε, και ήταν τα τελευταία λόγια που είπε: «Καλέ μου Κρίτων, χρωστάμε στον Ασκληπιό έναν πετεινό. Μην αμεληθείτε να του τον δώσετε».

«Θα το κάνουμε», είπε ο Κρίτων. «Έχεις κάτι άλλο που θα ήθελες να πεις;»

Στην ερώτησή του ο Σωκράτης δεν απάντησε. Λίγο μετά αργοσάδελψε, ο άντρας τον ξεσκεπάζει και εκείνος είχε μείνει με τα μάτια ανοιχτά. Ο Κρίτων το είδε και του έκλεισε το στόμα και τα μάτια.

Αυτό ήταν το τέλος του φίλου μας, καλέ μου Εχεκράτη, ενός άντρα, μπορούμε να το πούμε, που ήταν έξοχος μέσα στους ανθρώπους που γνωρίζουμε, ο πιο σοφός, ο πιο δίκαιος απ' όλους.

Επικούρος

ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΝΑ ΦΟΒΑΤΑΙ ΚΑΝΕΙΣ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ

*Επιστολή προς Μεναικέα, 126-128*Επικούρου, *Lettere. Sulla fisica, sul cielo e sulla felicità*, επιμέλεια Nicoletta Russello, Bur, Milano -1994

Στο απόσπασμα αυτό από την *Επιστολή προς Μεναικέα* του Επικούρου, δίνονται επιχειρήματα πάνω στην επικουρεία θέση σύμφωνα με την οποία δεν θα πρέπει να φοβόμαστε τον θάνατο.

Συνήθως να σκεφτείσαι ότι ο θάνατος για εμάς δεν είναι τίποτα: γιατί κάθε καλό και κάθε κακό εδρεύει στη δυνατότητα να το νιώσουμε: αλλά ο θάνατος είναι απώλεια της αίσθησης. Γι' αυτό, η απλή γνώση ότι ο θάνατος για εμάς δεν είναι τίποτα, κάνει ευχάριστο το γεγονός ότι η ζωή είναι θνητή όχι γιατί την επιηκύνει εις το άπειρο, αλλά γιατί την απελευθερώνει από την επιθυμία της αθανασίας. Πράγματι, δεν υπάρχει τίποτα επίφοβο στη ζωή για όποιον έχει τη βαθιά πεποίθηση ότι δεν υπάρχει τίποτα επίφοβο στο να μη ζει πια. Έτσι που είναι τρελός όποιος λέει ότι φοβάται τον θάνατο όχι γιατί όταν έρθει θα του προκαλέσει πόνο, αλλά γιατί του τον προκαλεί η αναμονή. Αυτό που δεν μας ανησυχεί όταν υπάρχει, μας βασανίζει μάταια όταν το περιμένουμε. Το κακό, επομένως, που μας τρομάζει περισσότερο, ο θάνατος, δεν είναι τίποτα για εμάς, γιατί όταν υπάρχουμε εμείς δεν υπάρχει ο θάνατος και όταν υπάρχει ο θάνατος εμείς δεν υπάρχουμε πια. Επομένως, δεν είναι τίποτα για τους ζωντανούς και τους νεκρούς, γιατί γι' αυτούς δεν υπάρχει και οι άλλοι δεν υπάρχουν πια.

Αλλά οι άνθρωποι άλλοτε το σκάνε από τον θάνατο λες και είναι το χειρότερο κακό, άλλοτε τον ψάχνουν, ως

το τέλος των δεινών της ζωής. Αντίθετα, ο σοφός δεν ανυψείται τη ζωή, ούτε φοβάται την απουσία της ζωής: γιατί δεν ανυψείται στη ζωή και δεν θεωρεί κακό το να μη ζει πια. Και καθώς δεν ψάχνει το πιο πλούσιο φαγητό, αλλά το πιο ευχάριστο, έτσι απολαμβάνει όχι τον μεγαλύτερο χρόνο, αλλά τον πιο γλυκό. Όποιος καλεί τον νέο να ζήσει καλά και τον γέρο να πεθάνει καλά είναι ανόητος όχι μόνο λόγω των ευχάριστων που υπάρχουν στη ζωή, αλλά και γιατί η άσκηση του να ζει κανείς καλά και να πεθάνει καλά, είναι ίδια. Ακόμα χειρότερα όποιος λέει: καλύτερα να μην είχα γεννηθεί.

Αλλά, μόλις γεννηθεί, σύντομα διαβαίνει το κατάφωλι του Άδην.

Αν, πράγματι, είναι πεπεισμένος γι' αυτό που λέει, γιατί δεν εγκαταλείπει τη ζωή; Καθώς αυτό είναι στο χέρι του, αν τόσο ακλόνητη είναι αυτή του η γνώμη· αλλά αν αστείρευεται, είναι ανόητο να το κάνει σε θέματα που δεν το απαιτούν.

Λεβίκιος Ανναίος Σενέκας

ΝΑ ΦΕΤΤΟΥΜΕ ΜΕ ΤΟ ΔΙΚΟ ΜΑΣ ΦΩΣ

Επιστολές στον Λουκίλιο 21, 1-2

Σενέκα, *Lettere a Lucilio*, επιμέλεια G. Monti, Bnr. Milano - 1966

Σε αυτή την *Επιστολή*, ο Σενέκας απευθύνεται στον συνομηλότη και παρα-
ληπτη του Λουκίλιο, σε απάντηση προηγούμενης επιστολής, θέλοντας να
τον βοηθήσει να αντιληφθεί αυτό που τον εμποδίζει να είναι ευτυχημένος.

Πιστεύεις ότι έχεις μηλαδές με αυτά τα άτομα για
τα οποία μου έχεις γράψει; Στην πραγματικότητα, σε
απασχολούν περισσότερο οι στεναχωρίες που βρίσκεις
από μόνος σου. Δεν έχεις ξεκάθαρο μέσα σου αυτό
που θέλεις· βρίσκεις πιο εύκολο να επαινείς την αρετή
παρά να την ακολουθείς· βλέπεις πού βρίσκεται η ευ-
τυχία, αλλά δεν τολμάς να τη φτάσεις. Και καθώς δεν
καταφέρνεις από μόνος σου να διακρίνεις αυτό που σε
εμποδίζει να προχωρήσεις, θα σου το πω εγώ. Δίνεις
υπερβολική σημασία σε αυτό που πρέπει να αφήσεις,
και αφού του έχεις ονειρευθεί την ηρεμία που σκοπεύεις
να αγγίξεις, δεν ξέρεις πώς να απομακρυνθείς από την
ψευδή λάμψη της ζωής σου· λες και μετά θα πρέπει
να πέσεις σε μια ζωή κατώτερη και σκοτεινή. Κάνεις
λάθος, αγαπητέ Λουκίλιε: από την τωρινή σου ζωή
για να φτάσεις στην άλλη πρέπει να ανέβεις. Ανάμεσα
στις δύο συνθήκες ζωής υπάρχει η ίδια διαφορά που
υπάρχει μεταξύ ενός πράγματος που λάμπει από αντα-
νακλάμενο φως και από ένα άλλο που έχει μέσα του
τη φωτεινή πηγή. Το πρώτο αντανακλά ένα φως που
προέρχεται απέξω και αν κάποιος βρεθεί στη μέση,
αμέσως θα ρίξει μια πικρή οκιά· το δεύτερο φωτίζεται
από το δικό του έντονο φως. Η αφοσίωση στη φιλο-
σοφία θα σε κάνει να φεγγοβολήσεις με αυτό το φως.

Κορνήλιος Τάκτος

ΝΑ ΠΕΘΑΝΟΥΜΕ ΣΑΝ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

*Χρονικά 63-64*Τάκτος, *Annaei*, επιμέλεια A. Arici, UTET, Torino - 1969

Σε αυτό το απόσπασμα από τα *Χρονικά*, ο Τάκτος περιγράφει με τη σχολαστική
επιδεξιότητα του ιστορικού, τις τελευταίες στιγμές της ζωής του Σενέκα. Το
απόσπασμα, που παρουσιάζει μεγάλες αναλογίες με τη μαρτυρία του Πλάτωνα
αναφορικά με τον θάνατο του Σωκράτη, τονίζει τον τρόπο που ο φιλόσοφος
προσεγγίζει συνειδητά τον θάνατο.

[...] Ο Σενέκας, επειδή το σώμα του έχει γεράσει και
έχει αποδυναμωθεί από την πενήντη διατροφή, δεν
μπορεί να χυθεί γρήγορα το αίμα, άνοιξε και τις φλέ-
βες στις γάμπες και στα γόνατα· ταπεινωμένος από τις
φρικτές ταλαιπωρίες, για να μη χάσει η γυναίκα του
το θάρρος της εξαιτίας των πόνων του και για να μη
λιγοψυχήσει ο ίδιος βλέποντας την οδύνη της, την
έπεισε να αποσυρθεί σε ένα άλλο δωμάτιο. Και καθώς
δεν είχε λιγότερη ευλαδία ούτε εκείνη την ύστατη
στιγμή, φώναξε τους γραφείς και τους είχε σκεύητες
που ενώ αρνούμαι να παρουσιάσω διαφορετικά, γιατί
έχουν διαδοθεί με τις λέξεις του.

[...] Στο μεταξύ, καθώς η αναμονή μεγάλωνε και ο
θάνατος αργούσε να έρθει, παρακάλεσε τον Σιτίτζιο
Ανναίο, από τον οποίο είχε δοκιμάσει τη μακρά του
φιλία και την ιατρική του τέχνη, να του δώσει το δη-
λητήριο που είχε ετοιμάσει από καιρό, το ίδιο με το
οποίο εξοντώνονταν στην Αθήνα όσοι είχαν καταδι-
καστεί με απόφαση του λαού. Του το έφερε, αλλά το
ήπιε άσκοπα· τα άκρα του ήταν ήδη κρύα και το σώμα
εμπόδιζε τη δράση του δηλητηρίου. Τέλος, τον έβαλαν
σε μια λακίνα με ζεστό νερό και ενώ τον έπλυναν οι

πιο κοντινοί του σκλάβοι, είπε ότι προσέφερε αυτή τη σπονδή στον απελευθερωτή Δία. Μπήκε σε ένα μπάνιο με αιμούς, πνίγηκε από τη ζέση και αποτεφρώθηκε χωρίς καμία επικήδεια τελετή. Έτσι είχε ορίσει στην διαθήκη του, όταν, ακόμα πρόμηλουτος και στην ακμή της δύναμής του, ήδη σκεφτόταν το τέλος του.

Επικτητος

ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ

Διατριβές 1, 17, 20-29
Επικτητου, *Diatribe, Manuale, Frammenti*, επιμέλεια Giovanni Reale, ιταλ. μτφρ. Cesare Cassanmagnago, Bompiani, Milano - 2009

Στο απόσπασμα αυτό, ο Επικτητος εμπιστεύεται σε μία προφητεία τη διακήρυξη της ελεύθερης φύσης και της ασυγκράτητης ηθικής επιλογής του ανθρώπου, η οποία εδώ προσδιορίζεται ως κρίση, μία ενέργεια του νου.

Πηγαίνω, λοιπόν, σε αυτόν τον ερμηνευτή και θύμη και ρωτώ: «Παρατήρησε τα εντόσθια για μένα και δεξ τρι μου προμηνύουν». Και αυτός τα πήρε και τα ξεδιπλώσε και έπειτα τα ερμήνευσε: «Άντρα, η ηθική επιλογή σου είναι εκ φύσεως ασυγκράτητη και δεν υπόκειται σε κα- νένα εμπόδιο. Αυτό είναι γραμμένο εδώ, στα εντόσθια. Θα σου το αποδείξω, πρώτα απ' όλα, όσον αφορά το πεδίο του ιοχυρισμού. Θα μπορούσε άραγε κανείς να σε εμποδίσει να ιοχυριστείς το αληθές; Κανείς. Όπως βλέπεις, σε αυτό το πεδίο η ηθική σου επιλογή είναι ασυγκράτητη, δεν υπόκειται σε παρεμποδισεις, ούτε σε ενοχλήσεις. Εμπρός, στο πεδίο της επιθυμίας και της παρόρμησης είναι διαφορετικά τα πράγματα; Και τι μπορεί να υπερνικήσει μία παρόρμηση αν όχι μία άλλη παρόρμηση; Τι μπορεί να υπερνικήσει μία επιθυμία ή μία απέχθεια, αν όχι μία άλλη επιθυμία ή μία άλλη απέχθεια;»

«Αλλά», λέει κάποιος, «αν επιδρά πάνω μου ο φόβος για τον θάνατο, αυτός κυριαρχεί πάνω μου».

Όχι, δεν είναι αυτό που επιδρά πάνω σου που σε κυριαρχεί, αλλά η κρίση σου, σύμφωνα με την οποία είναι καλύτερο να κάνεις αυτό ή εκείνο, παρά να πε- θάνεις. Άλλη μία φορά, η κρίση σου κυριαρχεί πάνω

Λουκρήτιος ΤΟ ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ

Περί της φύσεως των πραγμάτων, Δ' 62-79
Λουκρήτιου, *De rerum natura*, εισαγωγή, κριτική ανθεώρηση, μετάφραση, σχολιασμός
Francesco Giancotti, Garzanti, Milano - 1994

Σε αυτό το απόσπασμα από το έργο *Περί της φύσεως των πραγμάτων*, ο Λουκρήτιος απευθύνει εγκώμιο στον δάσκαλο Επικούρο. Η φιλοσοφία του είναι για τον Λουκρήτιο το καλύτερο αντίδοτο κατά των φόβων και των προληψιέων που προκαλούνται από τη θρησκεία (*turpis religio* - επονειδιστή θρησκεία).

Η ανθρώπινη ζωή κείται στη γη υπό το βλέμμα όλων συντριμμένα φρικτά από την καταπιεστική θρησκεία, που ξεπρόβαλε από τις ουράνιες περιοχές, με φρικτό πρόσωπο και βάραινε από ψηλά τους θνητούς.

Ένας Έλληνας άντρας για πρώτη φορά τόλμησε να σπκώσει σ' αυτή τα θητιά του μάτια και πρώτος να αντισταθεί σ' αυτή. Ούτε οι μύθοι για τους θεούς, ούτε οι κεραυνοί, ούτε ο ουρανός

με το απειλητικό μπουμπουνητό τον συγκράτησαν: απεναντίας, περισσότερο εξόργισαν την περήφανα αξία της ψυχής, που ήθελε μάλαστα, πρώτα,

να σπάσει τις σφικτές κλειδαριές στις θύρες της φύσης. Έτσι το ζωηρό σθένος της ψυχής κυριάρχησε, και τραβήχτηκε μακριά από εκείνα τα φλεγόμενα

και το απέραντο όλον διέτρεξε με το μυαλό και την καρδιά.

Από εκεί, νικητής, μας εξιστορεί τι μπορεί να γεννηθεί, τι δεν μπορεί, τέλος, με ποιον τρόπο κάθε πράγμα έχει πεπερασμένη δύναμη και τέρμα, βαθιά μπηγμένο. Άρα, η θρησκεία με τη σειρά της υποτάσσεται και ποδοπατείται,

ενώ σ' εμάς η νίκη εξιστώνεται με τον ουρανό.

Λουκρήτιος

Η ΚΙΝΗΜΕΝΑ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΚΑΙ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΗΣ

Περί της φύσεως των πραγμάτων, Β' 216-293
Λουκρήτιου, *De rerum natura*, επιμέλεια Francesco Giancotti, Garzanti, Milano - 1994

Το *clinamen* (κλινένια) είναι λέξη που επινόησε ο Λουκρήτιος και θα μείνει ένα άσπασ, δηλαδή όρος μοναδικός, γιατί δεν θα χρησιμοποιηθεί ποτέ ξανά στην αρχαιότητα. Σύμφωνα με την επικούρεια ατομική φυσική, το *clinamen* είναι η απροσδιόριστη και ακαθόριστη «απόκλιση» των ατόμων από τη σταθερή δύναμη της βαρύτητας.

Γι' αυτόν τον σκοπό θέλουμε να μάθεις και αυτό: ότι τα πρώτα σώματα, όταν σε ευθεία προς το κενό

προς τα κάτω εξαιτίας του βάρους τους, σε μία στιγμή τραβιούνται και σε έναν τόπο ακαθόριστο, παρεκκλίνουν λίγο εντελώς ακαθόριστο από την πορεία τους:

ίσα ίσα τόσο για να μπορείς να το ονομάσεις αλλαγή κίνησης.

Αλλά, αν δεν συνήθιζαν να παρεκκλίνουν, όλα θα έπεφταν προς τα κάτω, ούτε θα γεννιόταν η σύγκρουση, ούτε πρόσκρουση

μεταξύ των πρώτων αρχών: όλα θα έπεφταν προς τα κάτω, ούτε θα γεννιόταν η σύγκρουση, ούτε πρόσκρουση

έτσι η φύση δεν θα είχε δημιουργήσει ποτέ τίποτα. Αλλά, αν κατά τύχη κάποιος πιστεύει ότι τα πιο

καθώς πιο οβέλια κινούνται σε ευθεία προς το κενό, βαριά σώματα,

καθώς πιο οβέλια κινούνται σε ευθεία προς το κενό,

Λουκρήτιος

ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΝΑ ΦΟΒΑΤΑΙ ΚΑΝΕΙΣ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ

*Περί της φύσεως των πραγμάτων, Γ' 830-842, 970-975
Λουκρήτιου, De rerum natura, επιμέλεια Francesco Giacomini, Garzanti, Milano - 1994.*

Στο απόσπασμα από το βιβλίο *Περί της φύσεως των πραγμάτων*, ο Λουκρήτιος αναφέρεται στο επικούρειο δίδωγμα σύμφωνα με το οποίο δεν πρέπει να φοβόμαστε τον θάνατο.

Ο θάνατος για εμάς δεν είναι τίποτα, ούτε μας αφορά,
από τη στιγμή που ξέρουμε ότι η φύση της ψυχής

είναι θνητή.

Και όπως στο παρελθόν δεν νιώσαμε καμία θλίψη,
όταν οι Καρχιδόνιοι από παντού έρχονταν

να πολεμήσουν,

όταν ο κόσμος, ανάστατος από τη επίφοβη αναταραχή
του πολέμου,

έτρεμε όλος από τρόμο κάτω από τις υψηλές στροφές
του αιθέρα,

και ήταν αναμφίβολο κάτω από τη βασιλεία ποιανού
λαού από τους δύο

θα έπρεπε να πέσουν όλοι οι άνθρωποι στη γη και
στη θάλασσα,

έτσι όταν δεν θα υπήρχουμε εμείς πια,
όταν θα πραγματοποιηθεί η απομάκρυνση του σώματος

από την ψυχή,

που ενωμένα συνιστούν το είναι μας, σίγουρα σε εμάς,
που τότε δεν θα υπήρχουμε πια, δεν θα μπορεί καθόλου
να μας συμβεί τίποτα, τίποτα δεν θα μπορεί να πλήξει
τις αισθήσεις μας,

ούτε κι αν η γη ανακατευόταν με τη θάλασσα και η
θάλασσα με τον ουρανό.

Λουκρήτιος

Έτσι, τα πράγματα δεν θα σταματήσουν ποτέ

να γεννιούνται το ένα από το άλλο,
και της ζωής η ιδιοκτησία σε κανέναν δεν δόθηκε, σε

όλους η επικαρπία.

Εκίνα να θεωρείς επίσης ότι τίποτα δεν είναι για εμάς
τα χρόνια του αιώνιου χρόνου που πέρασαν πριν εμείς

γεννηθούμε.

Αυτός είναι, επομένως, ο καθρέφτης στον οποίο η

φύση μάς παρουσιάζει
τον χρόνο που εντέλει θα ακολουθήσει τον θάνατό μας.

Ίσως σε αυτόν εμφανίζεται κάτι τρομερό, ίσως

φαίνεται κάτι

λυπηρό: Μα δεν είναι μια κατάσταση πιο ήρεμη από
κάθε ύπνο;

απειλούν μετά τον θάνατο εκείνα τα φαντάσματα στα οποία δεν αρκεί να προκαλούν φόβο μέχρι την ώρα του θανάτου. Δεν φοβάμαι, λέει, ούτε τον γάιφο, ούτε το πτώμα που αισχρά έχει κατασπαραχθεί και εγκαταλείφθει στην ύβρη μπροστά σε όλους. Δεν ζητώ από κανέναν τις νεκρώσιμες ημέρες· σε κανέναν δεν εμπιστεύομαι τα υποδείγματά μου. Η φύση φροντίζει κανέναν να μη μείνει άθαφτος: με το πέραςμα του χρόνου θα καλυφθούν αυτά τα υποδείγματα που η σκληρότητα τα άφησε εκτεθειμένα έξω. Λέει διορατικά ο Μαικήνας: «Δεν με νοιάζει η ταφή· αυτοί που δεν έχουν, θάφθηκαν από τη φύση». Θα μπορούσε κανείς να πιστέψει ότι αυτές οι φράσεις είναι ενός μεγαλόψυχου ανθρώπου: η ευφύια του, πράγματι, θα είχε δείξει τα ευγενή και ανδροπρεπή χαρακτηριστικά του, αν η καλή τύχη δεν είχε καταπινίξει το σφρίγγος. Αντίο.

Λεύκιος Ανναίος Σενέκας

ΝΑ ΑΝΕΧΟΜΑΣΤΕ ΜΕ ΗΡΕΜΙΑ ΤΙΣ ΑΤΥΧΙΕΣ

Επιστολές στον Λουκίλιο, 96

Σενέκα, *Lettere a Lucilio*, επιμέλεια G. Moni, BUR, Milano - 1966

Η ικανότητα να ανέχεται κανείς με ισορροπία και ήρεμη ψυχή τις αντιξοότητες είναι ένα στοιχείο που αποδίδεται κατά κανόνα στον φιλόσοφο. Σε αυτό το γράμμα στον Λουκίλιο, ο Σενέκας θυμίζει στον φίλο του ότι στη φύση όλα συμβαίνουν σε σχέση με τη μοίρα που ο άνθρωπος πρέπει να ξέρει να δέχεται. Οι δυσκολίες που συναντώνται στη ζωή είναι όπως η σκόνη και η βροχή που δίχως αμφιβολία συνοδεύουν αυτό το μεγάλο ταξίδι.

Εσύ θυμώνεις και παραπονιέσαι για κάθε δυσκολία· και δεν αντιλαμβάνεσαι ότι το κακό δεν βρίσκεται σε αυτές τις δυσκολίες, αλλά στο γεγονός ότι θυμώνεις και παραπονιέσαι. Θέλεις να σου το πω; Εγώ νομίζω ότι η μοναδική δυστυχία για έναν άνθρωπο είναι να πιστεύει ότι υπάρχει η δυστυχία στη φύση. Εγώ δεν θα μπορούσα να ανεχτώ εμένα την ημέρα που κάτι θα με έκανε ανυπόφορο. Είμαι άρρωστος; Και αυτό είναι μέρος της μοίρας μου. Έχουν αρρωστήσει οι σκλάβοι, είμαι γεμάτος με χρέη, με κυνηγούν ατυχίες, πληγές, στεναχώριες, φόβοι; Αυτά τα πράγματα συμβαίνουν. Για να το πω καλύτερα: πρέπει να συμβαίνουν. Δεν συμβαίνουν τυχαία, αλλά από θεία βούληση.

Πιστεύέ με, αυτά που σου αποκαλύπτω τώρα είναι τα πιο προσωπικά μου αισθήματα. Για όλα τα γεγονότα που μου φαίνονται αντίξοα και επίπονα, ορίστε ο κανόνας που έκανα: δεν υπακούω, αλλά συναινώ στη θεία βούληση· την ακολουθώ αυθόρμητα, όχι από ανάγκη. Δεν θα μου συμβεί ποτέ τίποτα που θα το αντιμετωπίσω με θλιμμένη ψυχή και με εξοργισμένο πρόσωπο· θα πληρώνω πάντα ευχαρίστως τον φόρο μου. Όλα όσα